

Munnəvvər Rzayeva - 80

Daş, çəkiç...

və zərif qadın əlləri

Tanrı dünyamızı təzadlı yaradıb. Bu təzadlar dünyasında yaşayan insan da təzadlıdır. Gördüyümüz işlər də, münasibətlərimiz də, iç dünyamız da təzadlar içərisindədir.

Rastlaşdığımız təzadlardan birinə diqqəti yönəltmək istəyirəm - incə, zərif qadın əllərində...çəkiç! Bu da bir təzaddır, lakin real həyatımızın aynasıdır. Bu aynadan bir qadın boylanır, o da hamı kimi bu təzadlı dünyaya gəldi, təzadlar içərisində yaşadı-yaratdı, iz qoyub getdi! Bu gün fotoları yanaşı düzüb onun ömür kitabını vərəqlədikcə gözlerimiz önündə qaraşın, şirin təbəssümlü gənc tələbə ilə ağ saçlı, baxışlarından qətiyyət yağan nurani simalı bir qadın arasında enişli-yoxuşlu yaradıcılıq yolu keçmiş, sevincli-kədərli ömür-gün görmüş Munnəvvər Rzayeva canlanır. Bu istedadlı tişə ustadının yaratdığı əsərlərdən söz açmaq, onunla bağlı ən kövrək, əziz xatirələri çözləmək, bir sözlə, sənətkar-ana-qadın-bir evin xanımı haqqında danışmaq, onu yad etmək - mənəvi borcumuzdur.

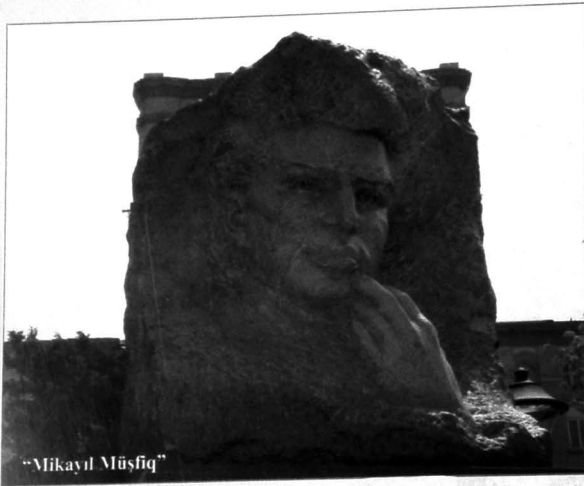
Büllür kimi şəffaf, saf, eyni zamanda polad kimi möhkəm, mətin bir qadın idi. "Sənədə möhür vurular, fikrə, düşüncəyə, ürəyə yox!" - bu fikir onun həyata münasibəti, yaradıcılıq kredosu idi.

... Əslən şuşalı olan xalça ustası Məcid kişinin qızı Munnəvvər xanım 1950-ci ildə Ə. Əzimzadə adı-

na Rəssamlıq Məktəbini, 1956-cı ildə isə V.İ. Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq Akademiyasının (N.V.Tomskinin sinfində) heykəltəraşlıq fakültəsini bitirmişdir. Yüzə qədər müxtəlif səpkili sənət əsərinin müəllifi olan əməkdar rəssam Munnəvvər Rzayevanın respublikamızın paytaxtında, həmçinin şəhər və rayon mərkəzlərində çoxsaylı əsərləri məskunlaşmışdır. 1953-cü ildən Rəssamlar İttifaqının üzvü olan istedadlı heykəltəraş müxtəlif respublika, ümumittifaq və xarici ölkə sərgilərinin iştirakçısı olmuşdur. Mədəniyyət Nazirliyinin Dövlət Ekspert Komissiyasının üzvü, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat muzeyində bərpacı rəssam kimi fəaliyyət göstərmiş, neçə-neçə heykəltəraşlıq əsərinin "ömrünə" ömür əlavə etmişdir.

Əllərinin hərəreti hopmuş, peşəkarlıq və gözəllik duyğusunun təcəssümü olan əsərləri R.Mustafayev adına Azərbaycan Dövlət İncəsənət muzeyində, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat muzeyində, M.S.Ordubadının ev-muzeyində, Siyəzən mədəniyyət evində, Bədii Fondada saxlanılır.

1953-cü ildə ilk dəfə II respublika sərgisində "Alpinist qız" əsəri ilə iştirak etmişdi. Tələbək hə-

ğanında yaşadı, yaratdı. Sərgilərdə uğurla nümayiş olunurdu, lakin hər yeni mövzu üzərində iş başlayanda imtahan verən gənc kimi narahatçılıq keçirirdi.

M.Rzayeva özünəməxsus dəst-xəttə malik heykəltəraş idi və əsasən psixoloji portret ustası olması ilə seçilirdi; yaratdığı obrazların daxili aləmini əks etdirmək üçün portretin gözlərini xüsusi incəlik və məharətlə işləyirdi. Əsərlərinə qəhrəman kimi seçdiyi obrazlar da tariximizdə, həyatımızda təzadlı taleyə malik insanlar idi; yəqin ki, sənətkar özü ilə onlar arasında bir mənəvi doğmaliq, bağlılıq görmüş.

Yaradıcılığını karakterizə

yatının ən qaynar vaxtında uğurundan qanadlanmış Münəvvərə ailəsindən bəd xəbər gəlir: atası vaxtısız dünyasını dəyişmişdi. Gənc Münəvvər üçün bu ikiqat zərbə idi - əziz, doğma atasını itirmişdi, həm də təhsilini daha davam etdirə bilməzdi. Yenə də dünyanın təzadlı işləri - o illərdə Moskvada yaşayan görkəmli türk ədəbi Nazim Hikmət gənc istədədə öz qayğısını əsirgəmir - Münəvvəri övladlığa götürür, təhsilini davam etdirməsi üçün bütün şəraiti yaradır, bir sözlə, əsil ata, böyük qardaş kimi məsuliyyəti öz üzərinə götürür. İki müxtəlif yaşlı, lakin eyni əqidəli insanın əsil dostluğu beləcə başlanır. Bir azdan "Nazim Hikmət" əsəri yaranır. Şairin evində yaşayıb-ışləyən gənc heykəltəraş çox zaman onun tənqidinə də tuş gəlirdi. Bu zaman Münəvvər xanım gildən hazırladığı əsəri incikliklə məhv edirdi. Nazim Hikmət ondan küsər və deyirdi ki, sən adicə tənqiddə döza bilmirsən, bəs əsil həyatın çətinliklərinin öhdəsindən necə gələcəksən? Beləcə Münəvvərin xarakteri də formalaşdı. Heykəltəraşın arxivində: Nazim Hikmət ona öz fotosəklini bağışlamış, arxasında "Bəxtiyarlığın yek yolu var: iyi heykəltəraş olmaq" sözlərini yazmışdı. Bu sözlər gənc Münəvvərə verilmiş əsil ata öyüdüdü.

Həyatın ən sərt üzünü görmüş, xalqı üçün yarıqən düşməyən kimi qələmə verilmiş Nazim Hikmətlə ünsiyyət sonrakı illərdə də Münəvvər xanımın ömür yoluna işıq saldı. Onu daim düşündürən, narahat edən, cavabı ömürdən uzun suallar bulur-

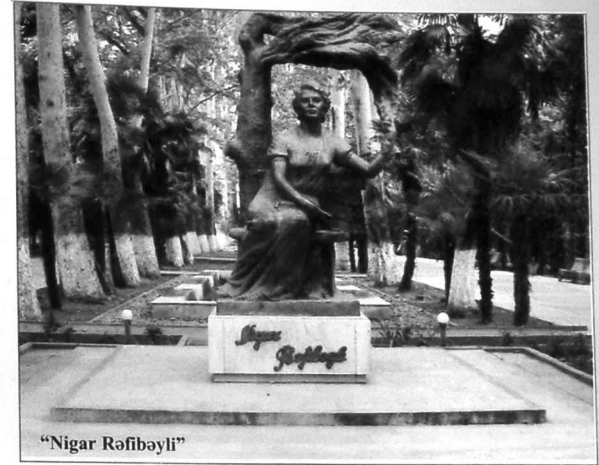
etsək, onun ən çox tanınan, sevilen əsərləri arasında Mikayıl Müşfiq obrazını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Yenə də təzadlı məqam - ən çox tənqid olunan, kimsələr tərəfindən yaradılmasına bilərəkdən maneçilik törədilən əsər elə Müşfiqin obrazı oldu - lap şairin öz taleyi kimi! Heykəltəraş ömrünün çox gənc vaxtında - 29 yaşında ikən repressiya qurbanı olmuş, "gündəngünə çiçəklənən bu dünyadan, dostdan-aşınadan əl çəkmək istəməyən" M.Müşfiqin şeirlərində çağlayan çılgın təbiətini, Xəzərin dalğaları tək küləkdə daranan saçlarını zəngin təsvir vasitələrindən istifadə edərək qırmızı qranitdə canlandırmışdı.

M.Müşfiq əsərində "obraz yoxdur" deyənlərə Rəsul Rza çox kəskin cavab vermişdi, Gülhüseyn Hüseynoğlu isə heykəltəraşa qahmar çıxmışdı. Romantik şairin obrazı bütövlüylə, tamlığı ilə səciyyələnilir, belə ki, zamanın sərt sınaqlarına sinə gərən, üz-ləşdiyi haqsızlıqlarla barışmaq istəməyən şairin nəğməkar dili "müstəntiq" qarşısında qıcanmış dişləri arasında kilidlənmişdi. Bax bu təzadlı məqamı sənətkar böyük ustahqla əks etdirə bilmişdi.

Sevil Qazıyeva 70-ci illərin əmək qəhrəmanlarından biridir və onun faciəli taleyi Münəvvər xanımın üreyini kövrəltmiş və sənətkar bu zəhmətkeş, kişi qeyrətli qızın obrazını yaratmışdır. Azərbaycanda ilk mexanizator qadın S.Qazıyevanın obrazı 1969-cu ildə Bakıxanov küçəsindəki bağda məskunlaşmışdı. Sevil - qanadlanan bir quşa bənzəyir: saçları, kəlağayı bu uçuşu daha təsirli, daha dina-

mik edir. Bəlkə də, bu gün çoxlarının heç xatirində qalmayıb ki, Sevil poeziyanı sevirdi, özü də şeirlər yazırdı və onun romantik ruhu sanki daşda dil açıb danışır, ölümə meydan oxuyur.

M.Rzayevanın dəst-xəttinin bariz nümunəsi olan bu əsərdə Mil düzünün qəhrəman qızı Sevilin ötkəm, qalib baxışları şeiriyyətlə ruhlu daxili aləmi ilə vəhdət təşkil edir. Görkəmli heykəltəraş Münəvvər Rzayevanın şəhərimizdə məskunlaşmış daha bir əsərindən danışmaq istərdim - Ayna Sultanovanın obrazı hər kəsin diqqətini cəlb edir. 1986-cı ildə Atatürk prospektində ucaldılmış Sovet dövrünün dövlət və partiya xadimi, qurduğu sistemin qurbanlarından biri olan Ayna Sultanovanın qranitdən yonulmuş büstü obrazın dolğunluğu ilə səciyyələnilir. Heykəltəraşın fikrini duymuş memar əsəri elə yerləşdirib ki, biz sanki Ayna Sultanova ilə üz-üzə, göz-gözü dayə-

"Nigar Rəfibəyli"

nırıq. Bu qadının obrazında yalnız onun şəxsiyyəti deyil, "qırmızı terrorçular" tərəfindən xalqımıza qarşı törədilən fəlakətlər, düçar olduğu faciələr təcəssüm olunur. A. Sultanova haqq yolda olduğuna inanırdı, sadəcə olaraq partiya bileti ilə maskalanmış düşmənləri tanımamışdı. Yəqin buna görə də güllələnəməyə aparılarda "Var olsun partiya, var olsun Stalin" deyə hayqırırmışdı. Bir sözlə sanki heykəlin içindən gəlir: işgəncələr ölümün gözünə dik baxan qadının iradəsini sındıra bilməmişdi.

Münəvvər xanımın Gəncədə məskunlaşmış məşhur əsərlərdən biri də şairə Nigar Rəfibəylinin abidəsidir: şairə yaşılıq arasında əyləşərək uzaqlara baxır. Cümhuriyyət illərində səhiyyə naziri, sonra isə Gəncənin qubernatoru olmuş, bolşeviklər tərəfindən məhkəməsiz güllələnmiş Xudadat bəy Rəfibəylinin yeganə qız övladı Nigar xanımın obrazında heykəltəraş yenə də həyatın təzadlarını açıqlaya bilmişdi. Uşaqlığı və ilk gəncliyi sovet rejiminin sıxıntılı içərisində keçən, əsil, ülvə məhəbbətin qanadlarında pərvazlanan, ana olub laylalar deyən, qəlbindəki ən incə duyğuları şeirlərə çevirən qadın-sənətkar Nigar Rəfibəylinin obrazı doğma vətəninə - Gəncədə yaşılıqlara qorq olmuş bağda yerləşdirilmişdi.

Lakin Münəvvərin ən sevdiyi əsər - Məhsəti obrazı idi. Öz zamanının uyğunsuz qanunları ilə mübarizə aparan dəyanətli insan, eyni zamanda, romantik ovqatlı, zərif ruhlu bir qadın - şairə, musiqiçi, rəqqasə. Sənətkar onu yerdə əyləmiş vəziyyətdə təsvir

"Məhsəti Gəncəvi"

etmişdir. Cəngidə gözəl ifaçılığına görə əlləri gönə tutulmuş Məhsəti başını dik tutaraq sanki gələcəyə baxır. Diqqətəlayiqdir ki, yaratdığı obrazların taleyini, yaradıcılığını dərinləndirən öyrənən Münəvvər xanım əsərində psixoloji məqamları yenidən həyata qaytarır, ona əbədiyyət bəxş edir.

Bəhmənyar, Həsən bəy Zərdabi, Mirzə Ələkbər Sabir, İmadəddin Nəsimi, Məmməd Səid Ordubadi, Şah İsmayıl Xətai, Hüseyn Cavid... obrazları onun yaradıcılığında xüsusi mövqeyə malik əsərlərdir.

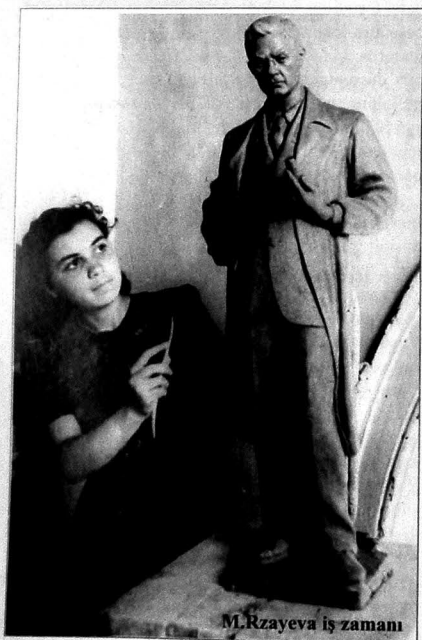
Sonuncu əsəri - öz bədiliyi ilə təsdiqini tapmış Sadıqcanın - "Azərbaycan tarının atası"nın obrazı heykəltəraşın ürəyində böyük ümid və inam bəslədiyi, lakin həyata keçməyən arzularından birini - bu əsərin dədə-baba yurdu Şuşada qoyulması istəyini əks etdirir. Xatırlatmaq istəyirəm ki, vaxtilə Sadıqcan çalanda Xan qızı Xurşidbanu Natəvan kövrəlib ağlayarmış. Bu gün Xan qızı Xurşidbanu Natəvanın ermənilər tərəfindən güllələnmiş abidəsi kimi, Sadıqcanın da abidəsi vətən həsrətindədir.

Münəvvər Rzayevanın ən son əsəri Azərbaycanın Qusar rayonunda yerləşən dağda 3763 m. hün-

dürlükdəki "Heydər Zirvəsi"nə bərkidilən Azərbaycanın ümummilli lideri Heydər Əliyevin tunc bərelyefi (uz.82 sm., eni 59 sm., çəkisi 35 kq.) olmuşdur. Bərelyef 1998-ci ildə mayın 10-da Heydər Əliyevin 75 illik yubileyi münasibətilə alpinistlər dəstəsi tərəfindən fəth edilməsi ən uca dağ zirvəsinə bərkidilmişdir. Onu da qeyd etməliyəm ki, istedadlı heykəltəraşın şəgirdi, davamçısı Fəxrəddin Əliyev son dövrdə yaradılmış bir sıra əsərlərin müəllif ortağıdır.

Münəvvər Rzayeva ömrünün 75-ci ilində 2004-cü il iyun ayının 6-da - öz ad günündə dünyasını dəyişmişdir. Onun ölümü də təzadlı oldu - nə doğmaları, nə də özü bunu gözləməirdi; süfrə hazırlamırdı, onun şəninə ürəkaçan, xoş sözlər deyiləcəkdi, güllərə qarq olunaçaqdı...Lakin elə həmin güllər tabutu üzərinə qoyuldu...

Azərbaycan təsviri sənətində istedadı, sənətkarlığı, fərdiliyi ilə möhtəşəm mövqə qazanmış tişə ustası Münəvvər Rzayevanın əllərinin hərəkəti hopmuş, peşəkarlıq və gözəllik duyğusunun təcəssümü olan əsərləri əbədiyaşardır. Heykəltəraşlıq əsərləri şəhərdə əbədi olaraq məskunlaşır, sənətkar işə, necə deyirlər "ikinci ömür" yaşayır.

O heykəl qoymaq istəyirdi...
Göydə qartal tək süzənlərə,
suda balıq kimi üzənlərə,
sözləri inci tək düzənlərə...
O heykəl ucaltmaq istəyirdi...
Taxıl əkənə, polad əridənə, körpü tikənə,
Tənha söyüdüün kədərinə,
Bir körpənin məsum təbəssümünə,
Bu xalqın, bu yurdun, bu məmləkətin
oğul - qızının hünərinə, sevgisinə
Daşlar nəgmə deməliydi...
O şah əsərini yaradırdı...
Adı "Vətən", qayəsi məhəbbət,
Mövzusu qürur,
Ünvanı Şuşa...
göz dağı olmalıydı düşməne!
O abidə yaratmaq istəyirdi...
Gözəlliyə, zirvəyə, gülə-çiçəyə...
Ağ duvaqlı gəlin buludlara
Xoşbəxt arzulara...
Heykəllər qoymaq istəyirdi...

● Elmira QASIMOVA